

FORMATION OF ELITOLOGY OF CONSCIOUSNESS AND FACTORS AFFECTING IT

Lolakhon A. Kurbanova

*Head of external department, doctor of philosophy, associate professor
Andijan State University
Andijan, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Key words: Elite consciousness, elite education, the theory of "spiritual perfection", "the spiritual world of man", "Human existence", the idea of "clip thinking", the concept of "Human capital".

Received: 11.02.23

Accepted: 13.02.23

Published: 15.02.23

Abstract: The article focuses on the dialectics of elite consciousness and social processes, the influence of elite education on personality formation, the social difference between the elite and the masses is analyzed as a separate function of elite consciousness, and it is based on the fact that the theory of "spiritual perfection" is an expression of elitology of consciousness. After all, the "spiritual world of man" is determined by his elite consciousness. The essence of "human being" is his ability to know the world. Therefore, the ratio of knowledge and knowledge and their use is the main factor of elite consciousness.

ОНГ ЭЛИТОЛОГИЯСИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА УНГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

Лолахон А. Курбанова

*Сиртқи бўлим бошлиғи, фалсафа фанлари доктори, доцент
Андижон давлат университети
Андижон, Ўзбекистон*

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Элитар онг, элитар тарбия, «маънавий баркамоллик» назарияси, «инсоннинг маънавий дунёси», «Инсон борлиғи», «клиппи тафаккур» ғояси, «Инсон капитали» концепцияси.

Аннотация: Мақолада элитар онг ва ижтимоий жараёнлар диалектикаси, шахс шаклланишида элитар тарбиянинг таъсири масалаларига эътибор қаратилган, элита ва омма ўртасидаги ижтимоий фарқ элитар онгнинг алоҳида функцияси сифатида таҳлил қилинган, «маънавий баркамоллик» назарияси онг элитологиясининг ифодаси эканлиги асосланган. Зеро, «инсоннинг

маънавий дунёси» унинг элитар онги билан белгиланади. «Инсон борлиги»нинг моҳияти эса, унинг дунёни билиш қобилиятидир. Демак, билим ва билиш мутаносиблиги ҳамда улардан фойдаланиш элитар онгининг бош омили.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭЛИТОЛОГИИ СОЗНАНИЯ И ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА НЕЕ

Лолахан А. Курбанова

Заведующая внешним отделом, доктор философских наук, доцент

Андижанский государственный университет

Андижан, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Элитарного сознания, элитарного воспитания, теория «духовного совершенства», «духовный мир человека», «Бытия человека», идею «клипового», концепции «Человеческий капитал».

Аннотация: В статье диалектика элитарного сознания и социальных процессов, вопросы влияния элитарного воспитания на формирование личности. Проанализирована социальная разница между элитой и массой прежде всего как особая функция элитарного сознания, обоснована, теория «духовного совершенства» как отражение элитарного сознания. Ибо, «духовный мир человека» определяется его элитарным сознанием. А сущность «Бытия человека» есть его способность познать мир. Значит знание и познание являются главными факторами элитарного сознания.

КИРИШ

Элитар онгининг сиёсий шакли реал сиёсий онг ва идеал сиёсий онг сифатида, сиёсатчи фаолиятида намоён бўлади, деган фикрни танқид қилади. Бу икки ёндашув муайян маънода бир ёқламадир, чунки бири реал воқеликни мутлақлаштиради, иккинчиси уни идеал даражага кўтаради. Бу эса элитар онгда амал қилувчи «клиппи тафаккур» ғояси тушунчасини илгари суради.

АСОСИЙ ҚИСМ

Элитар онгининг диний шакли субъекти Авлиёдир. «Авлиёлик» антик даврда энг аввало худоларга хизмат қилиш сифатида тушунилган. Авлиёларда юксак ақл намоён бўлган. Шу туфайли ҳам ақл инсон ҳаётини бошқарувчи фаол омилдир. Элита шахсининг маънавий дунёси шу даражада ранг-барангки, у ўз онгининг шаклига қараб, соҳибқирон Амир Темур ёки Баҳоуддин Нақшбанд сиймосида намоён бўлиши мумкин. Элитар онг эгаларининг идеал дунёси ҳар хил бўлсада, уларни бирлаштирувчи омил лидерликдир,

масалан уларнинг бири – сиёсий онг, иккинчиси – диний тафаккур лидеридир. Шу туфайли ҳам «элитар онг» атамаси мазмунан жуда бой ва диссертацияда у: буюк, баркамол, идеал, авлиё, лидер, даҳо, донишманд, файласуф, зиёли каби тушунчалар билан тавсифланади. Бу тушунчаларнинг ҳар бири элитарликни ижтимоий - сиёсий, маданий ёки диний муносабатлар нуқтаи назаридан ёритади. Муаллиф фикрича, элитанинг ижтимоий мақоми унинг миқдори эмас, балки сифати, яъни «муайян билими» билан белгиланади. Демак, «онг элитологияси» - бу инсоннинг маънавий баркамоллигини намоён этувчи билимдир. Элитар онг икки шаклда даҳонинг онги ва инсон маънавий борлигининг маҳсули сифатида тавсифланади.

Шахс шаклланишига элитар маданиятнинг таъсири, элита фаолиятининг умуминсоний қадриятлардаги ифодаси ўрганилган, шахс ғояларининг шаклланишида индивидуал салоҳиятнинг аҳамиятига юқори баҳо берилган. «Индивидуализм» антропологик элитологиянинг ўзаги, унинг мазмунини ёритувчи марказий муаммо ҳисобланади. Муаллиф фикрича, индивидуаллик элита ҳақидаги таълимотнинг марказида туради, бироқ шахс табиатининг моҳиятини аниқлашга нисбатан ёндашувда индивидуализм, элитологик нуқтаи назарга изчил амал қилмайди. Айни шу жараён, яъни – субъектнинг бошқа индивидга таъсири фанда индивидуаллаштириш деган ном олган. Индивидуаллаштиришнинг бир неча шакллари мавжуд: эмоционал шакл-туйғулар, эмоцияларга таъсир кўрсатади, мисли кўрилмаган руҳий тушқунликни таъминлайди, иродавий шакл - хулқ-атворнинг мотивацион соҳасига таъсир кўрсатади, асосан сиёсатчиларга хос ва одатда муайян давр доираси билан чегараланади; интеллектуал - ижодий шакл - вақт доираси билан чекланмайдиган, бунёдкорлик хусусиятига эга бўлган бу шакл даҳоликни ифодалайди. Шундай қилиб, индивидуаллаштириш қисқа муддатли; узоқ муддатли; муддатсиз индивидуаллаштириш шаклларида намоён бўлади. Айнан учинчи шакл муҳимлик даражаси, фаоллик ва обрў-эътиборнинг сақланиши билан ўлчанади. Ўз йўналишига кўра индивидуаллаштириш хусусий (оилавий) бўлиши ва айни пайтда ижтимоий, яъни кўпчилик учун муҳим хусусиятга эга бўлиши мумкин.

Демак, индивидуаллик - инсоннинг барча қадриятлари ва мўлжалларини белгиловчи энг муҳим омил. Инсон фақат ўз фазилатлари ва билими орқали ноёблик ва бетакрорликка эришади. Шахс ўзининг тан олинishi учун индивидуал фаолият олиб боради ва пировард натижада меҳнати эвазига эътирофга сазовор бўлади.

Элитар педагогика маданият элитологиясининг бевосита ғоявий давоми сифатида шахсий фазилатларнинг ривожланиш даражасини намоён этиши асосланган. Унга мувофиқ «шахсий фазилатлар»ининг «оддий одам»; «қобилиятли одам»; «истеъдодли

одам»; «даҳо одам» каби даражалари фарқланади. Индивиднинг навбатдаги даражага ҳар қандай тарзда кўтарилиши, унинг шахс сифатида камол топаётганининг ифодасидир.

Элитар педагогиканинг назарий асосларини аниқлаш учун, унинг энг муҳим муаммолари: элитар онгни шакллантиришга қаратилган «жорий» элитар таълим жараёнини ўрганиш; муайян элитар таълим педагогикасининг ривожланиш қонунларини аниқлаш; элитар таълим жараёнининг ҳолати тўғрисида эмпирик материал тўплаш дастурларини ишлаб чиқиш ғояси илгари сурилган. Дарҳақиқат, узлуксиз таълим тизими, элитар таълимни шакллантиришнинг асосий омили ҳисобланиб, бу таълим тизимлари доирасида элитар онгни шакллантириш ва ривожлантириш жараёнини мумкин қадар тўлиқ тавсифлаш, элитани ўрганишнинг амалий методларини ишлаб чиқиш ва шунга амал қилган ҳолда таълим тизимини янги босқичга кўтариш имконини намоён этади. Шу боис, Ўзбекистонда хорижий тажрибани ўрганиш, унинг юртимизга хос ва мос жиҳатларини татбиқ қилиш амалиётига алоҳида эътибор қаратилаётганлиги диққатга сазовор. Элитар педагогика элитар таълимнинг бошланғич асоси. Зеро, замонавий таълим тизимининг эволюцияси ва унинг қиёфаси давлатнинг таълимни ташкил қилишдаги иштироки билан белгиланади [1.Б.127-136]. Таълим ва тарбия туфайли инсоннинг азалий биологик моҳияти ижтимоий мақом касб этади. Шунингдек, таълим - фикрлаш эркинлиги ва зарур ҳаракатларни бир-бири билан боғлайди. Таълим муассасаси олдида индивидларнинг қобилиятини муносиб тақдирлаш, уларда эгалланган билимлардан амалиётда фойдаланиш малакаларини шакллантириш вазифаси туради. Бугунги кунда мактабгача таълим тизимини такомиллаштириш, дунёда аналогига бўлмаган «Мактабгача таълим» вазирлигини ташкил этиш, Республиканинг шаҳар ва туманларида хусусий мактабгача таълим муассасаларини ташкил этиш бўйича Ўзбекистон Республикаси Президенти қарорининг эълон қилиниши, Ўзбекистонда элитар таълим ва элитар педагогикани ривожлантиришга йўналтирилган саъй ҳаракатлардир.

Инсоннинг элитар таълим ва тарбия олишида ижтимоий муҳит таъсирининг ролини инкор қилмаган ҳолда «Инсон капитали» концепциясининг аҳамияти катта. Унга кўра, ҳар қандай таълим ва тарбия фақат шахснинг индивидуал интеллекти, шу тарбия ва таълимни қабул қилишга ички тайёрлик ҳолати, ҳаётдаги мақсадларининг мазмуни билан боғлиқ. Ушбу концепцияга мувофиқ, таълим ва тарбия маданий - маънавий тажрибани ўзлаштиришнинг бошқа ҳар қандай усуллари каби, «инсон капитали»ни жамғариш жараёнидир. Мазкур атама индивид таълим ва тарбиясига сарфланган харажатлар натижасида, унинг ишлаб чиқариш қобилияти яхшиланишини англатади. Шахснинг ижтимоий мақомини яхшилаш учун, унинг соғлиғини сақлашга доир давлат сиёсати

«инсон капитали»нинг такомиллини назарда тутди. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистонда соғлиқни сақлаш тизимида тиббий-патронаж хизматини такомиллаштириш, одамларнинг нафақат жисмоний соғлиғи, балки миёни озиклантириш, руҳий-маънавий соғлиғига эришиш бўйича олиб борилаётган ислохотлар муҳим аҳамиятга эга. Зеро, инсоннинг маънавий камолоти энг аввало, унинг саломатлиги билан боғлиқ. «Интеллектуал элита» [1.Б.36-45] жамият тараққиётининг муҳим омили эканлигини асослайди. Ҳозирги замон таълим тизимида, илмий ҳамжамиятда илмий - интеллектуал элита қатлами ажратилади. Интеллектуал элита илмий муассасалар ва айрим олимлар мажмуининг фаоллик даражаси, кўлами, суръатлари ва самарадорлигини ифодалайди. Интеллектуал элита - маданият ва цивилизация тараққиётини белгилайдиган умуминсоний маънавий қадриятларнинг муайян қўриқхонасидир. Сиёсий элита ижтимоий - сиёсий соҳада эришилган ютуқлар ва камчиликлар учун жавобгар бўлса, интеллектуал элита инсоният келажаги учун жавоб беради. Олимлар ҳамжамияти ўз элитасини яратади ва элиталарнинг вужудга келиш жараёни индивидуал, умумий ва интерсубъектив (халқаро даражада олимларнинг мулоқоти)дир. Элита – илмий ва илмий - ташкилий фаолиятда юксак натижаларга эришган машҳур олимларнинг тор контингенти бўлиб, унинг элитарлик мезони ва асосий белгиси – унинг илмий билим ривожига қўшган ҳиссаси билан аниқланади. Ўзбекистонда ҳозирги фан ва таълим соҳасида олиб борилаётган ислохотлар энг аввало ёшлар интеллектуал элитасини тарбиялаш ва уларни дунё таълим ва илм маконида ҳамкорликка тайёрлаш йўлидаги саъй ҳаракатлардир.

Ижтимоий, интеллектуал ва илмий элиталарнинг ўзаро алоқаси ва фарқи ўрганилган. Маълумки, ижтимоий элита фаолият соҳаларига кўра алоҳида элиталарга ажралади, катта элиталар гуруҳи «кичик элиталар»лардан ҳосил бўлади. Илмий элита интеллектуал элита таркибидаги ана шундай кичик элиталардан бири ҳисобланади. Жамиятнинг ижтимоий ривожланиши жараёнида интеллектуал элита тушунчасининг мазмуни ҳам кенгайиб боради. Илмий элита субъекти аксарият ҳолларда зиёли тушунчаси билан тенглаштирилади.

Онг элитологиясининг индивидуал характери ва миллий руҳи ёшлар интеллектуал элитаси ижодий имкониятларининг эпистемологик мезони эканлигига оид хулоса ва тавсиялар, ёшларнинг ижодий салоҳиятини қўллаб қувватлаш, эгалланган билим эвазига уларнинг элитарлашувига оид таклифлардан «O'zbekiston» телерадиоканали давлат унитар корхонаси «Ахборот», «Таҳлилнома» информацион таҳлилий кўрсатувларининг «Демократик ислохотлар натижасида мамлакатимизда интеллектуал салоҳият, билим, маънавият ва маърифат каби қадриятларни ривожлантириш» (27 апрель 2015 йил

«Ахборот» информацион кўрсатуви), «Илмий – интеллектуал элитанинг ижтимоий ва профессионал масъулиятини ошириш, дунё интеллектуал элитаси ижодий ҳамкорлигига таяниш, глобал маконда тинчлик ва барқарорликни таъминлашнинг илмий – стратегик йўналиши» (17 сентябрь 2016 йил «Ахборот» информацион кўрсатуви), «Ўзбекистон Республикаси Президентининг БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясида ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенцияни ишлаб чиқиш тўғрисида»ги (24 сентябр 2017 йил «Таҳлилнома») мавзулар сценарийларини тайёрлашда фойдаланилган (Ўзбекистон Миллий телерадиокомпаниясининг 2017 йил 8 ноябрь 05-15/4646 сонли маълумотномаси). Натижа инсон фаолиятининг яратувчанлик ва инсонпарварлик жиҳатларини ёритиш имконини берган ва амалий тадбирларнинг юқори савияда ўтказилганлигига назарий асос бўлиб хизмат қилган;

Онг элитологиясининг индивидуал характери ва миллий руҳи, ёшлар интеллектуал элитаси ижодий имкониятларининг эпистемологик мезони эканлигига доир таклиф ва тавсиялардан Республика Маънавият ва Маърифат марказининг 2017 йил иш режасининг 32-банди «Маънавий қадриятлар урф-одатларимиз ҳамда миллий тарбиямиз анъаналарини кенг тарғиб қилиш», 5-«Мафкуравий иммунитет» бандининг ижросини таъминлаш учун аҳоли ўртасида “Ватанга садоқат, миллий ўзликни англаш фазилатларини шакллантириш” мавзусида ташкил этилган семинар–тренингларнинг тарғибот материали сифатида амалиётда қўлланилган. (Республика Маънавият ва Маърифат Марказининг 2017 йил 28 ноябрдаги 02/03 - 1162 сонли маълумотномаси). Натижа аҳолининг турли ижтимоий қатламлари вакиллари, айниқса ёшларда «Лидерлик»ка интилишнинг ижобий ва салбий жиҳатларини аниқлаш ва уларда тўғри йўл танлаш имконияти, урф – одат ва миллий тарбия анъаналарини тарғиб қилиш, мустаҳкам мафкуравий иммунитетни шакллантиришга хизмат қилди.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ижтимоий - маданий ҳодиса сифатида элитар таълим тизимининг шаклланишига кўмаклашувчи турли омиллар мажмуи элитар таълим манбалари ҳисобланади. Бу ерда элитар таълим тизими замирида ётувчи психологик, гносеологик, тарихий ва ижтимоий омиллар фарқланади. Психологик омил кишилар ўртасидаги элитар таълимга бўлган эҳтиёжни юзага келтирувчи манбалардан бири, гносеологик омил - шахснинг индивидуал билим олиш зарурлигини англаб етиши, тарихий омил - элитар таълимни яратиш йўлидаги саъй ҳаракатлар, ижтимоий омил эса, юқори малакали мутахассисларга эҳтиёжни назарда тутди. Бундай мутахассисларга бўлган эҳтиёж жамиятни стратегик ривожлантириш зарурияти билан белгиланади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Туленова К. Научная школа: прошлое и настоящее. Теоретический журнал «Credo new» - Санкт-Петербург №1(85), 2016, с. 127-136.
2. Шермухамедова Н. Олимнинг ижтимоий масъулияти // Илмий тадқиқот методологияси.-Тошкент. Фан ва технология, 2014. - Б. 454.
3. Шермухамедова Н. Илмий ва интеллектуал элита // Фан фалсафаси.- Тошкент. Ношир, 2014. -Б. 36 - 45.